

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *Emil Jönsson*
 Härad: *Funnebo* Adress: *Hornsborg*
 Socken: *Hamneda m. fl.* Berättat av: *Den samme*
 Uppteckningsår: *1938* Född år *1861* i *Käsby*

Uppteckningen rör *Tjärbränning*
 På tal om tjära, löper ovillkorligen tanken långt
 tillbaka i tiden. Redan i gamla testamentet
 anslutas att arken skulle bekras. Som nu
 beket är endast koncentrerad tjära, så är
 tydligt att man kände till tjärbränning. Deras
 ser man även att ordet "bek" i folkspråket ut-
 talades med enkelt "k", och icke som de lärde be-
 stände med "ck" till "beck". Ordet tjära som
 substantiv, både skrives och uttalas som värbum
 skrives och uttalas. Men underförstått som värk,
 att det då menas eller utsättes att "framför
 tjära. Till ex. i gamla *Flngvists rättstävningssåsa*

Skriv endast på denna sida!

49 sid.

läste vi för 70 år sen: "Kära Kjersti, tjära inte
 ned din kjortel med tjära." Andra uttryck ut-
 över "tjärbrå, tjärstryka, tjärig, ärs: tjärdres (viðskepps-
 -lygge) tjärblöss, tjärbytta, tjärkvast, tjärborste, tjärhant-
 -lars, tjärpapp, tjärbål, tjärkanna och tjärblomster.
 Andra uttryck än "bränna tjära", och koka tjära ha
 ar äldre ej varit annorlunda. Men det senare uttry-
 ket "att koka tjära", betecknade också egentligen tjär-
 ans inkokande till beck. Låtant "beck", begagnades
 av skomakare och sadelmakare till att göra "beeg-
 -trä" av. Vår stark lin- eller harnp-tråd, behandlades väl
 så fredade det för röta och det skottyg eller seltyg, som
 syddes med sådan tråd, var "sju gånger" starkare, än
 den segelgarns-kornells-tråd, som sedermera,
 knappt ohiat användes, och end. de gamla uttryck:
 "Knappt dugde att binda en död luss om benet ned."
 Dessa arter har huvudsakligast endast tjärbränning

till husbehov förkommit. Bönderna brände själva den tjära de behövde, i äldre tider, men på de senaste 50 åren, i anseende till det ringa behov för var och en bonde, så ansågs billigare och "rahändare" (besvärmare) att avbringresande "tjargubbar" köpa färdig tjära, än att själva besvära sig med tjärbränning. I Seland voro dessa tjärhandlare hemmansägare, och hade skog själva, eller också kunde det vara torpare som brände tjära, men oftast var dessa "handlande" som själva köpte tjäran av dem som brände. I Småland är det för öfrigt hart när omöjligt att uppleta någon bonde, torpare, eller vad han vara må, som inte har något extra yrke vid sidan om det han egentligen skulle ha titel av. I gamla tider fanns en och annan småbonde, backstugusittare eller torpare, som brände tjära i Götaryds, Hallaryds, Markaryds, m. fl. Länners socknar, som brände tjära i något större skala än vanligt, och

deroid även brände träkol till avsalu. De personer som hade tjärbränning till näringssjäng kallades "tjärbrännare" eller "tjærkokare". Aldrig hörde man någon som brände tjära åt andra, utan alltid för egen del, så till vida att de sålde av den producerade tjäran om de kunde undvara något. Men med hjälp-are brukades ju vid åtminstone själva eldningen de dygn det kunde ibland vara. I gamla tider fick den som ville taga upp stubbar, ta även på andras för intet, men det förråd av tjärre, var och en bonde förfogade öfver, räckte till i oändliga tider, på grund av den obetydliga mängd som förbrukades. På H. et. för min egen del tog jag upp stubbar på fyra tummland en sådan massa, ja i tusental stubbar efter mest alms tjocka träd, och finnes ändå kvar en betydlig mängd på samma skifte. Jag hade ej tid att någonsin bränna tjära, men hade hunnat för tjärrens skull, bränt

ljära varje år. Aldrig har jag sett någon större in-
rättning för tjärbränning i Lunnens socknarne,
men varför ej tjärbränning i större skala (än till
hushåll) och knappast det, förhållanden, var nog flera diver-
sioner orsaken dertill. År 1890 på 1890-talet ströfade
skogshandlarne genom socknarne och köpte större
delen av skogarne. Tälten så godt som kalkhöggos,
och stulebarne med höga rotstammar stod kvar.
Men varför brändes då nästan ingen tjära? Jo, för det
första hade bönderna, som sålt sin skog, även åtagit
sig att framforsla den till sågverk, järnvägsstation
eller flottnings-let i någon å eller sjö. Men andra fin-
ga hördor dervid för att hjälpa till med framforslingen.
För det andra, så få vi betänka, att i den tiden fort-
gick "stuta-tidsåldern", då alla, både bönder och icke
bönder, vor så införlivade med sin kreaturshandel
och sina marknader, att de rent av inte humo

med något annat. Ty förmodligen voro dessa nu
nämnda handlingar mera lönande, än att bränna
tjära. Men icke desto mindre fanns likväl kring
fläckande tjärhandlare som körde över alla bondgårdar
och ville prömt sälja tjära. Således måtte de ha fått
den på något sätt, antingen själv bränt, eller också köpt
den av andra. Den som skulle bränna tjära måste
skaffa tjärbränsle (tjär-ve). Därtill användes
huvudsakligen furustubbar. Granstubbar anses ej lämna
tjära, utan endast kåda och terpentin. Att bryta upp
furustubbar var intet latmansgjöra, i synnerhet i den
gamla goda tiden då inga sådana verktyg funnos, som
senare tiders stubb-brytare och sprängnings-metoder.
Det fick gå med vanliga stenvägar, yxa, hacha och
järnspett och spade. Stubbar efter skog som vuxit
på sand och grusbäckar, blev skörare om några år, och
lättare att bryta upp då, men stubbar i mossarne

"förmade" eller rutnade inte upp på tusentals år. I syn-
nerhet furstubbarna hålla sig friska i mossarne. När
man hade vad man för tillfället behövde av stubbar,
till ved, (rotändan av furstockar dugde ju naturligtvis
också till tjärved) så fläckas veden sönder i små bitar
och stickved göres av de rättfläckte stockändarne. En-
tid läggs lönsdelade veden till torkning och så an-
skaffas en järngryta, ju större ju bättre, och uppsöker
någon flat stenhäll, varpå denna järngryta placeras.
Kunde en så tunn stenhäll påträffas att ett borr-
hål kunde göras midt igenom stenhällen så vore det
bra, annars finge, om det var en tjock eller "jordsatt"
sten, göras eller huggas en ränna, midt över flatytan
så att tjäran kunde flyta ut under grytan och ner
i något kärl eller bytta som ställes inunder för upp-
samling av tjäran. Stenen borde också vara något
skålig om möjligt, och grytan som väl fullpackats

med tjärveden vändes upp och ned, på stenhällen
och tätas väl omkring nedkanten med lera. Sedan
eldas utanpå järngrytan och eftersom grytan blir
het så pressas tjäran ur veden och rinnes ut ige-
nom antingen behålet midt i stenhällen eller den
dertil hackade rännan och kommer i kärlet inunder.
Den avloppsrännan för tjäran, som går ut från gry-
tan, måste övertäckas med lera, annars fattar tjä-
ran eld och brinner upp så fort den kommer fram.
Naturligtvis desto större gryta kunde anskaffas, ju
bättre, men i allmänhet hade bönderna ej större än
15 kannor eller mindre. Tjopparkettlar användes aldrig
ty de skulle ej tåla sådant. Men av en gryta t. ex. med
40 liter (= 15 kannor) rum, kunde då bli, om tjärveden var
bra, en kanna, d. v. s. $2\frac{2}{3}$ liter tjära. Man eldade
med en stark fyr utanpå grytan så länge det
ville drypa tjära. Den tjäran som kom först rimade

fram, var mera tunnflytande, då den sista delen blev
tjock och grynig. Den förra delen var mera lämplig
för tjärning av timmer, redskap m.m. men den senare
användes även tillsammans med talg, syrfett, såpa, el-
ler tran, att smörja vagns- slipstens- och andra axlar.
Namn på olika slags tjärved, var vanligen fört, tjär-
stubble, tjärstock, rotstubble, så länge de inte vore opp-
brutna, eller tjärskog när träden ännu vore på rot stå-
ende. Med tjärstubble häntyddes på att grov skog av-
verkats så stubbarna vore symmetligen fulla med
tjära, ty stubbar efter små träd ansågos ej så bra att
brännas till tjära, därför att de ej innehöllo sådan tjär-
fyllt ved som de efter de större. För det andra kalla-
des all grov furuskog för "tjärskog", dermed häntydande
på att sådan skog kunde vara tjenlig till tjärbrän-
ning. Men sedan skogen avverkats och stockarne
uttratts för tjärbränning, kallades de, i symmet rotstock-

-arne, för "tungstockar", derav att de voro tyngre, desto mera tjära de innehölls, emot de andre träden. Små furuträd och små stubbar voro mindre dugliga att bränna tjära av. Stubbar som stått i 15 a 20 år efter avverkning av skogen, ansågos sämre till tjärved, än 2 a 3 år efter skogsavverkningen. Men de voro svårare att bryta opp, därför att smårötterna ännu ej skömat så mycket. Det var också en slags fur, eller egenskap på fur, som yttrade sig, när att träden upphörde att växa, blev hårda i ytan, och veden tung som järn. Dessa träd sades "begynt att tjära sig" eller "tjärträ". Stubbar efter stora träd ("grov skog") voro de bästa, men små stubbar innehölls nästan intet tjära. De olika delarne av stubben kallades ju, "stubben" (stammen), rothals (stammen) rotgren (rötter). Tiden för stubb-brytning kunde begynnas om efterhösten och för öfrigt när som helst om vintern.

när icke jorden var hårdt frusen eller för mycket
snö, ty det var ju fördelaktigt att få upp stubbarne och
fläcka dem i söder om vintern så att veden hunnit torka
i vår vinden för att kunna brännas tjära efter vårbruk-
ets slut. Man bröt stubbarne med hjälp av ganska
enkla redskap. En spade att begynna omkring stan-
nens djupare jordlager, men när rötterna icke tillåts
spaden komma fram, så hade man en smaltbladig hacha
att frigöra rötterna så rena att de kunde avhuggas med
yxan. Denna var icke av den sorten som den Skånska
rotysan med hacha på ena sidan och yxa på den andra,
sidan om skapet, utan endast yxa och skulle man
akta eggen så att rötterna rengjordes så mycket som
möjligt för jord, sand och grus. Sedan man bringgätt
stubben med att avhugga de störste och starkaste
rötterna, så kunde man försöka med "trävågen"
som var en rund rak, vid rotändan 5 tum tjock stång, som

var 5 a 6 alnar lång, avsmalnande utåt, och vid tjockändan
skott, vanligen med påspikad gammal häst-sko, annars
beleva stängen "släntig" och gick snart sönder. Man upp-
sökte en passande hålighet, "ett tag" under stubben, samt
lade en trästock eller stor rot under vägen, "väjten", att
beräcka över och man kunna en, två, eller flera personer
med sin kroppstyngd, hänga eller trycka på vägen och
fränna efter om stubben därav lyftes. Gör han inte det,
så får hackas och sökas mer inunder, för att finna
fler rötter som avhuggas, tills slutligen man kan med
"väjten" väga upp hela stubben. Björkstänger ansågos
för starkare och bättre än gran, fastän de vara något
tyngre. Så långa "väjter" att man behövde ha rep i övre
ändan på stängen förekom sällan. Över fahnars stäng
förekom aldrig. Plången trycktes med genom att man
lutade sig över med bröstet, men den eller de ytterste
(längst från stubben) kanske kunde fatta i vägen med upp-

räcka händer att börja med, sen efter hand kunde stängen sänka så, att de alla kunde hänga över med bröstet. (S.k. springvägt chänt). Den trästock, 2 a 3 alnar lång, sten, eller rot, som användes som stödpunkt för hävstängen, väjten, kallades "polla", "skola", "bröttet". Någon extra hjälpstäng att genom stående derpå, inverka på hävstängen förekom icke. Olika slag av mekaniska stubb-brytare från gamla tider, har jag varken sett eller hört talas om, annat än dessa enkla anordningar med hävstäng, men ofta användes 2 hävstänger, då togs fatt från bägge sidor på stubben om det påfordrades. Stjäl använde jag 1898 och 99 dels ett par 2 alnar höga hjul med järn-nar, vari sattes en stenvagns-axel, som har hål eller bultar att ta växelvis med järnstänger och kringvida den. Omkring en av stubbens rötter fastsattes en stark ketting, som även var fäste i axeln, och med samma denna vrides med de järnstängerna, så drar kettingen i

roten och lyfter denna. Man måste lägga plankor under hjulen, i fall marken var onjuk, annars sjönke hjulen i jorden, genom kraften. Gule använde jag den s. k. Tolhemiska domkraften, som består av två plankor med i Ligea ställda hål (genom bägge) för järn-naglar, som flyttas allt högre, med tryckning av en järn-härestång, i vilken länken, bettingen, är fast och även fast om roten, som dervid lyftes. Men även under denna "domkraft" måste plankor läggas, att inte maskinen trycktes i jorden om den var lös. När man ansåg sig ha stuk-
bar nog, så klyfdes de i sönder, om det var kallt eller ej, men en tung yxa, en tung klubba, och starka träkilas av bok-
ek, eller björk, samt även ett par järn-viggar, så måste de isönder i "grov-fläck", och då föllo de rena för det mesta jorden och geuset som vishängde då de voro hela. Derigenom blev de lättare att köra fram, der de sedermera fläcktes i ännu mindre stycke eller teitar som skulle läggas att

torka. Det berättas att innan och vid medel av
förra århundradet, var skogen så litet i värde i Småland
att man skar ner, eller högg ner träden, både små och
stora furor för att bränna träkol i milor, dels och för
att bränna tjära. Men denna brändes dock mest av
stubbar. Vissa som ville fick gärna byta upp
stubbar på annans mark. Det var brukligt att
efter skogens nedhuggning, först sätta eld på om-
rådet, derefter så råg eller sätta potatis i askan, men
sen fick det ligga öde, och då stod stubbarne groa
och rutnade inte upp på 10 tal år, men något
svedda i ytan av den hastigt övergångna bränning-
en före sådden. Om någon spekulerade på
att bränna tjära av stubbarne, så skaffade han
sig en kompanjon eller medhjälpare, ty de borde minst
vara 2 man vid stubb-brytningen. Men var stubbarne
efter mycket grov skog, så kunde bliva nödvändigt att,

Skriv endast på denna sida!

ligade
den
huf
ass
de
nga
f
leko
de
vid
me
och
och
äktet
don
lägga

eller der det förut är en begagnad tjärnile plats som
man ämnar betjuna sig av. När sålunda alla
stuckbarne fläckts och tillika med rötterna förslats
från till nile-platsen så blir det till att hugga tjär-
veden i så små korta bitar, tunna och högst 10 a 12 cm
= 4 a 5 tum i längd. Antingen man vill såga korta bitar
ur fläckningarna först och med yta sönderhugga dessa
eller sönderbela dessa bitar i tunna flisor efteråt, eller
också direkt flishugga i s. k. "tvetar" hela fläckningar-
ne derav. Således skulle all tjärveden så smått sön-
derdelas innan den kunde godkännas till tjärbrän-
ning. Sedan nu all veden var behörigen sönderhuggen
så skulle den breddas ut till torkning på bart land, d. v.
s. icke der som var tung eller skuggrikt. Veden utla-
des i smala ränder som man endast med foten kunde
träda emellan. Detta kallades att "törva" eller "tarva"
veden. Man visste nägorlunda hur mycket ved som

behövdes att fylla gropen der förut tjära bränts, samt även hur mycket träkol der bleve, när gropen tjärnilan var full-lagd. Om man hade tjärnila-gropen 50 alnar i längd, en aln djup och en och en halv aln bred öfver i och en halv alns bred i botten, så lavades bränslet tjärveden i spets öfver om gården till ungefär rät vinkel och ansågs ätgå ett hundra tunnor tvetar (brännved) och så blev der vanligen åtta tunnor tjära, med 40 kannor i varje. Således ätginge $12\frac{1}{2}$ tunnor tvetar, eller i det närmaste 3 kub mtr löst mått i medeltal till varje tunna tjära. När nu veden var i ordning och torkad så gjordes nilan, "tjädalen", gropen till reds, i fall det skulle grävas en alldeles ny, eller den förut begagnade skulle användas. Skulle ny nilagrop göras så brukades anlägga den på en sluttande backe der det bleve lagom fall för tjärens avrinnande, och helst om vatten fanns i närheten, men ej heller långt avläge

från husen ty man måste från och till passera
innan allt blev i ordning, vartill även övriga familj
medlemmar fingo bidra. Hela botten i milan be-
kläddes med ett 4 a 5 tum tjockt lager av lera, som vid
bränningen blev förhärdat till en fast botten, som för
samma ändamål kunde användas flera år i rad, och
skulle den vara söndrig så måste den lagas före
inläggningen av tjärved till ny bränning. Att märka
att tjärbrännare, om de hade så stor mila som om-
nämnes, ej kunde hinna med att bränna mer än
en gång om året, ty för det mesta skulle den som
skaffat i hop tjärved och bränt, även om sommaren
köra ut i bondgårdarne i Skåne och sälja tjäran.
Beklädnad i gropens botten med grankask eller näver
förekom icke, ty de ämnen brändes upp och tjäran
rann igenom. Skorpan som härdat i botten
 kallades "sölen" eller "söl skorpan". Vid gropens nedre ända

var en fördjupning där en spann placerades och ett
utskjutande trärör eller skålig sten med ränna ut-
huggen och som övertäckts, ledde flytningen av tjäran
när i spannen, som står den bleve full tömdes i en av
tjærtunnarna. Under tiden, antingen en plugg sattes i
röret, eller byttes om spann så fort man tog bort den
som stod under rännan. Att inlägga tjärveden i grop-
en kallas att "inlava" eller "hopalava" snilan. Bränn-
mästaren eller "brännaren" inlavade veden från den
övre ändan i "tjärelopen, milgropen, tjärdalen" och kunde
sätta veden på sned i spetsig vinkel emot botten i-
fall tjärveden var av alnslånga stycken, men var
veden av stubbar och huggen i "tvetar", som förut nämnts
i liknande småbitar, så kunde ifyllas hur som
helst, bara de packades och lavades väl tillsammans.
Tvetar eller "tvaida", kallades de spånar som uppkom-
ma när man med en yxa avhögg ett på rot stående

träd tvärt av. Man måste då hugga ett snedt ned-
åtriktat hugg som skär en spån och derpå ett
hugg på tvären riktat, som avskar den spånen som
kallades "tväten", "tvaiden", som då vanligen sprang,
eller kastades ut med sådan fart, liksom stänkete
omkring, varför ett brukat allmogespråk liksom
vis, om man ville åtvarna någon som kom för nära
en huggare, eller för någon som höll tal: "akta dig
för tvaida", d. v. s. akta dig för hans munvighet.
Ett faktum är också att de gamle fäderna hellre
begagnade ytan än sägen att fälla träd och sönderdel-
stubbbar ned. Trädet lavades upp över jord, ungefär
så högt som groden var djup och gjordes övre kanten
som ryggig liksom på takryggingen på ett hus.
Sedermera täcktes över hela vedsträngen med grane-
ris, mossor och jordtorvar, så ingen öppning finge fin-
nas för luft eller elden att tränga ut. För att inlägga

veden och täcka hela milan, brukades tillkalla en
van "brännmästare", som hade en blåsbälge med sig,
och blev kvar de nätter och dagar, så länge tillä mi-
lan utbrändes. Annars finge man låna bälge av
nagon smed eller annan, men påstods att detta var myk-
ket svårt, ty man riskerade att gå bränt hål på bälgen.
Bälgen finge jämt vara i rörelse, sedan det påtänkts
i öfre ändan av milgrofen och måste bälgen förflyttas
nedåt efter som elden tärde och jorden, täckningen sjönk
ned över kolen. Var det en stor bälge, så kunde man
göra en ställning att med en hävstång hålla den i gång
liksom i en smedja. Men den kunde dragas med hän-
derna endast om den var av mindre dimensioner.
Man måste skiftas till, natt och dag, att hålla bäl-
gen i gång samt vakta så att inte elden bröt igenom
täckningen. Vanliga tiden med en sådan mila som
vare femtio alnar lång, som förut nämnts i storlek,

tog två nätter och två dagar. Någon gång kortare
tid. Andra slag av fläkt-apparater användes ej till
så stora milor. Låga handfläktar användes till tjär-
berämning i grytor. Man drev ej elden så häftigt till en
början strax efter påtändningen, ty man ville först göra
sig förvissad om att elden finge bra fatt i grä ovan och
ända ner till botten i milan, gropen. Eftersom elden
gick framåt och genombrant och kolat veden, så föll mi-
lan i hop och jordstäckningen sjönk ned och då måste
passas på att skyndsamt tätta uppkommande öppning
och kälgen flyttas längre fram. Det som var sjunkit
i hop packades jorden väl till, ty nu var gransiset och
mossan uppleända, allt efter som elden gått fram.
När så hela milan hörts över och elden gått fram från
den ena ändan till den andra och med detsamma sjunk-
tit ihop något så skulle den tillslampas "kluckas" och
ligga i fyra dagar och "släcka". Men derefter barades

jord-täckningen av och sköfflades till ena sidan och träkolet till den andra sidan om grofen och breddes ut i tunnare lager att svalna. Träkolet det skulle ju ovillkorligen vara säkert eldstäckt innan det finge läsas i "ryssen". Kol-ryssen, var en stor grov vagnskorg, flätad av en eller flera grenar, liksom potatis-korg-flätningen, men botten av bräder eller plank. En sådan fem alnar i längd i botten, en aln bred i botten, två alnar hög och två alnar bred i överkanten, rymde aderton tunnor träkol. Lasset mätades den förste gången man kom fram till bruket, men sen var det endast att kullstjälpas "ryssen" upp och ned i avstjälpnings-korgen, vid framkomsten med övriga lasten, naturligtvis under anläggningens kontroll av en tjänsteman, som kallades för "kol-räknaren", eller "räknaren". Träkolet såldes även till smeder och till masugnar

der det smältes ut järn av s. k. "myrmalm" som togs
upp ur sjöar. (En sådan masugn har varit i Hyllt-
åkra i Hamneda socken, fordom.) En sådan bränning
med dimensioner som följt sagts, lämnade vanli-
gen åtta tunnor tjära a 40 kannor. Dett var då
efter stuleba-ved av bästa beskaffenhet, men man
kunde även få sämre stubbar eller milan brände
ej så bra, om veden t. ex. var otillräckligt torkad, då bleve
det något mindre. Men om tjära brändes av endast
stockved av fur bleve blott obetydligt med tjära och
ansågs därför icke löna sig, fastän veden vore lätt-
spräcktare och kunde tagas i längre bitar. Tjärbr-
änarna skaffade sig tjärtunnor, genom att köpa
tomma silltunnor och föise dem med starka
träggjordar om så behöfdes. Sprundhål gjordes på
sidan och tapphål på ena bottenen, men om man
skulle sälja "i minut", d. v. s. i små partier, i bondgård.

-dorne, hade handlanden icke endast en botten i tjär-
-tunnan och äste upp tjäran med ett långskaftat stop-
-mått. Här, i dessa trakter gjordes intet avseende för
milans anläggning vid flöttnings-å eller annan
transport-bequämlighet med tjärtunnorna, ty detta
var ju endast en rätt liten affärsgeen och åtta tunnor
tjära att köra ut och säljas om sommaren och efter som-
-maren, var bara för tjärgubbarna ett angenämt lida-
-fördrio. Åren priset på tjäran stod inte mycket högt för
sjuttio år sen. Åtta skilling kannan, men som dock
småningom gick upp till tolv skilling kannan. Då
räknades i daler (8 skilling = 1 öre = en daler) Träholen ko-
-stade också en daler och slutligen på 1860-talet steg
till $1\frac{1}{2}$ daler pr tunna. En sådan bränning om året
tio kr (riksdaler) tunnorna och åtta tunnor = åttio riksdaler
och sjuttio fem tunnors kol a $1\frac{1}{2}$ daler = 18,75 såldes 98,75 riks-
daler i brutto. Om ej över än "brännarna" och bälgen behö-

de betalas med två riksdaler och tunnorna med en
och en halv daler stycket, så återstår 94,75 riksdaler, i sam-
ning ej lätt förtjänst. Därföre efter nuvarande ar-
betslöner, som nu, tjäran kostar 2,50 kannan, blev 100,00
kronor tunnan = 800 kronor brutto för en sådan bränning
om avbränningsarna skulle mycket överstiga inkom-
sterna och dessutom vilja ej folk betala så högt pris
för tjäran, ännu så till följd av en massa surrogat
och träkonserverings-medel. Här i Tunnerbo
härad gjordes aldrig andra drevgropar än en ränna
(grop) i en backslutning, så vida inte det endast var
i så liten skala att en gryta på en stenhäll kunde
tjänstgöra. Men då blev ju endast en eller annan kan-
na tjära till hushåll. Tjärbränning i tjärdalar eller
runda gropar förekommer i dessa trakter. Men
med en järngryta på en något skålig sten, gick så
till, att man utvalde en sten som var ett par alnar

tvärs över och flat, halst skålig (concar). Där på ut-
-hackades en ränna i stenen, så att ett avlopp för tjä-
-ran bildades. Grytan lades midt på stenen, upp och ned-
-vänd, men fullpackad av små huggen tjärved av furu-
-stubbe. Man ser till att det blir fullt och omgäras med
lera omkring grytans nedre kanter, så der blir full-
-komligt tätt emot stenen, så när som rännan der
tjäran ska rinna ut, der bygges över med en tunn sten
och lera, så att tjäran kan flyta derunder, ett stycke ut
ifrån elden, annars skulle genast tjäran brinna opp, så
fort den kommer fram. När grytan var lagd och "omklistad"
och "rännilen" i ordningstält, så lades eldringsmaterial
av vad slag man ansåg kraftigast och hade till hands
såsom torv, bränsle av bok, ek eller björk, allt i korta läng-
der på underlag av "sticke-kölne", "torv-kölne". Eld tändes
på ett par tre ställen och måste lagas med så att
elden brann rundt om grytan så mycket som möjligt

för jämnare. Man akte sig att inte grytan rubbas under tiden der eldas ty luft komma då in vid nedskanten så att tjärveden brände opp. Eldningen måste pågå i fem a sex timmar om det är en fyrte-literis (= 15 kannor) gryta, delvis beroende på vedens, tovens styrka och "brännmästarns" skötsel dermed. När icke mera tjäraa fortfar att droppa ner i spannen eller "beampelen", som står under rännan och röken inifrån icke tränger ut mycket så antages bränningen slutförd. Den tjärved som är kotad under gryta, ansigs för ett förträffligt smideskol och så vida alldeles nödvändigt för lissonder och till stålverktygs hårdande. Man kunde också råka få fatt i en vidlyftig flat och tunn sten att använda till gryte-tjärbränning och då kunde borraras ett hål midt igenom för tjärens avrinnande. Då måste stenen, bottenstenen, läggas på så högt underlag att plats bleve för en beytta eller annat kärl att stå

under borrhålet der tjäran då rann ned. Jag har icke
hört något om att man brände tjära i lerkärl i
stället för grytor. Ej heller om någon onethod att
bränna tjära i ugn. Tjärmila ovanfördes omnäm-
des aldrig, men deremot gjordes holmlor till utse-
ende och konstruktion liksom en tjärmila, men natur-
ligtvis utan avrinnings-utlopp för tjära. Det berättas
att det händt vid tjärbränning i "drevgröp" eller tjärgröp
att det blev explosion någon gång, och då kastades be-
täckningen av gropen och luften kom till så att det ha-
stigt brände upp alltrammans. Det troddes bero på, om
tjärveden varit fuktig, eller tillräcklig vaksamhet, ej
förekommnit så att lufthål uppkommit och elden fått
kraft. Efter en sådan eldsvåda lönade det sig inte
mer att bränna resterna, om det blev några, den gång-
en, men sådes det vara högst sällan att explosion
inträffade för väl inövade brännare. Explosion kallas

torka. Det berättas att innan och vid mediet av
förra århundradet, var skogen så litet i värde i Småland
att man skar ner, eller högg ner träden, både små och
stora furor för att bränna träkol i milor, dels och för
att bränna tjära. Men denna brändes dock mest av
stubbar. Vore som ville fick gerna bryta upp
stubbar på annans mark. Det var brukligt att
efter skogens nedhuggning, först sätta eld på om-
rådet, derefter så råg eller sätta potatis i askan, men
sen fick det ligga öde, och då stod stubbarne groa
och rutnade inte upp på 10 års tid, men något
svedda i ytan av den hastigt övergångna bränning-
en före sådden. Om någon spekulerar på
att bränna tjära av stubbarne, så skaffade han
sig en kompanjon eller medhjälpare, ty de borde minst
vara 2 man vid stubb-brytningen. Men var stubbarne
efter mycket grov skog, så kunde bliva nödvändigt att

när stubbarne medelst grävning och huggning, lösgjorts, att dessa 2 man, måste några dagar, få ytterligare en eller 2 man att hjälpa till med att hänga på "väjten" eller ta i med 2 väjter, ty stora furustubbar äro djupgående med sina rötter. Detta arbete måste passas på att göras den tid då inte kälk var i jorden. De upptagne stubbarne endast lades å sidan så länge tills antingen alla de stubbar som man bestämt sig för, var tagna, eller fröst, snö, eller annat väderleksförhinder inträffade. då man ju möjligen kunde bli i tillfälle att helga sönder dem. Verktygen vid sönderdelningen ha förut nämnt, men järnviggarna borde vara 2 tum (=5 cm) tjocka, och 9 tum (=22 cm) långa och 5 cm breda. Fläckningarne daskades rena för grus och jord, samt lavades opp i gammalt l-bunkar på fältet. Sedemera samlades de i hop och lassades på fordon samt kördes fram i närheten av der man vill anlägga

att det "rossade" i tjärgröfen. När drogropen var färdiga och beklätt inne i sned lera så att en vinkel bleve i botten, till tjärloppet och lera något torkat i värvinden, så anmodades "brännmästaren" komma och lägga in veden. Den skulle väl packas, och resa opp om drogropen liksom en potatis- eller rotfrukts-stuka. Alla husets medlemmar hjälpte till att med bårar och korgar skaffa fram den torkade veden till "brännmästaren", som lovade. Gransiset var hugget och framkört. En man (brännmästaren) lade det på veden och andra skaffade massa och jordtorvar som väl täckte gransiset, och ytterligare lades lös jord eller kolstyck emella torvorna och slätades till med spaden. Veden lämnades kvar vid övre ändan av gröfen på ett litet hål för tändningen. Varför tändningen måste ske vid övre ändan på drogropen, var just det, att en man påtände vid nedre ändan på drogropen, så vare visserligen

lätt att åstadkomma drag, och ingen bälg hade behöfts
men då skulle tjäran rinna genom glöden och då
brinna upp både den och kolen. Brännmästaren
satte upp sin bälg och på tände milan, med "fällstickor"
(stickor tagna från onossar, upptagna trädstammar) om kvä-
llen, helst i lugnt väder. Stark bläst kunde t. o. m. förhin-
dra tändningen, liksom stort regn, i flera dagar. Då man
måste derför oavlätligen vakta på elden i två nätter
och två dagar och tredje man måste passa på att byta
om spanen vid tjärflytningen samt tända tjäran på,
eller i tunnorna. Man måste skiftas till att gå in och
äta, och ofta bär ut mat och förtäring, i synnerhet om
milan vore långt från gården. Efter tändningen gav
sig brännmästaren god tid till en början och huvudsaken
är, att elden får bra fatt igenom vedlagret ifrån botten
och upp i toppen, innan den drivas med blästen framåt.
Derför fräter elden sig framåt mer och mer och efter

som den går fram och förklarar bränslot, så syns
det hur stukans täckning sjunker i hop. Man träm-
par då och stöter ned kölor och packas i hop jordtäckning-
en, samt flyttar fram bälgen eller blästen till i när-
heten av der det ligger spukit. Der öppnas så mycket att
bälgens järnsör kan införas och gives akt på om det
ligger ned i botten och inte endast i överkanten.

Träk tränger med våld ut emellan jordtäckningen
och måste man ibland göra små hål, för att liva
upp draget något. Den som passar tjärans utgylt-
ning, får inte heller vara länge borta, men annars
behövs ingen tapp, utan endast ombyta kär, under rän-
nan och der han till och med vara grävd plats, så att tjä-
ran kan rinna i tunnare genast. Men övertäckt må-
ste utloppet vara ett par alnar från gropens och
vedens slut, för inte tjäran skulle fatta eld.
När man således fortsatt att flytta bälgen och

elden nått fram till nedersta ändan på drevgrofen så tilltrampas och tätas alla hål och togs inte täckningens av, förr än om fyra dagar därefter. Brännmästaren har nu fullgjort och tar, eller får köpt sin bälgs med sig, antingen till annan bränning eller också hem. Efter de fyra dagar som milen legat och svalnat, togs försigtigt täckningen av på ett stycke i sinder och med vatten till reds i fall elden ville flammas upp. Man bredde nu ut kolen vid ena sidan om grofen och gjorde täckningen vid den andra. Man kunde också låta en del kol ligga kvar i grofen, bara den var släckt. Där teles visserligen någon skillnad på den först frammanförande tjäran som var liksom vatten-svällig och tunnflytande, emot den som kom fram senare och var mera tjockflytande, men den slogs alltid i hop i en och samma tunna, så därvid gjordes intet avseende. Fig. 4. 5. 6. 7. 10. icke förekommit

i mannaminne. Den gulben eller mannen, som
nu hade åtta tunnor tjära färdiga, tog så vid passan-
de tillfälle, ett par tunnor på en lätt arbetsvagn för
en häst och körde ned till slättbyggens befolkning för
att sälja sin tjära och alltid hade de tjärhandlarne den
bästa tjära som fanns (enl. deras egen utsäg). De bästa
avrämarna voro nog fiskarbefolkningen och handlande
i byarne. Tjærtunnorna voro som nämnts, gamla sill-
tunnor, som omredes med starka trä-gjordar av en
eller granegrenar. Vid försäljning av tjära i bondgår-
darne, hade man antingen tunnan liggande onö en
träplugg i den ene botten som lades beakt på vag-
nen så att här kunde placeras under pluggtappen,
stående på jorden, eller också togs den ene botten
ur tunnan sedan denna stälts på ända på den an-
dre botten, och då östes tjäran upp med ett
med långt skaft försett stop eller halvstopnätt.

Om tunnorna varit otäta före användning, så kunde de läggas i blöt, eller också tätas med lerlammas, eller sand och mjöl i "laggarne". Många tjärhandlare försökte nog att förfälska tjäran, med att slå vatten i tunnan, men det kom genast ovenpå, ty tjäran är tyngre, men passa kan på, när kan tog upp nåttit så kunde det nog lyckas att få en del vatten med i köpet. Andra brukade sälja sin tjära efter vikt, och då rörde de med sin röre stak i tjäran der de hade en hop sand på botten, under uppgift att den tyngsta och bästa tjäran var underst, varför man skulle få den bästa om man togs till botten. Naturligtvis väjde den mest med bra sand i. Men de som köpte "klumpen", d. v. s. både tunnan och återstoden av tjäran, kommo underfund med knepen. Tjärhandlarne kallades antingen "skovel-gubbar", tjärgubbar eller "göinga-gubbar". Bida tills för 50 a 60 år sen

begagnades tjära till conservering av träföremål,
snotröta dels, och dels i stället för smälning, även upp-
blandad med rödfärg, till stolpvirke, tak och gavlar. Sådan
tjärmålning kunde hålla sig vacker i 4 a 5 år, och på
nordsidan av husen, i tiotals år, innan ny tjärning
behövs. Det kallades att ge husen en "ny tjärning".
I fiskelägen gick em somrarna, en gammal gulbe
från hus till hus och tjärade deras husvirke, båtar
fiske "cobbar" om om. Det var "tjärmannen". Men kön-
derna i var sin gård kunde ju själva utföra detta
arbete. Den tjärbränning som förekommit här
och i norra Skåne vid gränsen emot Småland och i Små-
land, har nog varit endast i s. k. mindre skala, men om
i norra Sverige ha de troligen haft annat sätt för trans-
port, leverans, kontroll, tullskindri och andra benäm-
ningar på alla enskildheter och der tillverkningen inte
kan jämföras med våra sydsvenska förhållanden.

Så t.ex. vet ingen att omtala, huruvida tjärtunnor gör-
des ä nys i dessa trakter, men det är likväl troligt,
ty laggkärleksnickare s. k. "böckare" har ju alltid funnits.
De kärll som leuckades vid tjärstrykning, kallades tjär-
pyttis, tjärspann, och voro av trä, med en "greve" (grepe) av
trä eller järn, starkt fäst i pyttisen, ty den skulle ju
tåla att hänga på en stige om det skulle tjäras
högt uppe från marken. De borstar eller penslar
varmed tjäran påsmetades, kallades "tjärkästen" (kva-
sten) en stor eller liten pensel allt efter behov, av tagel
eller svinaorst. Sådana borstar gjorde bönderna sj-
älvra, men en del luffare gingo omkring och sålde så-
dana som de tiggat i hop orst och gjort. En tjär-
borste kunde förlängas, medels att borra i ett 5 a 6
alnar långt skaft och sticka penseln, tjärborsten
tvärs igenom. Om man skulle tjära en husgavel
eller annat som man inte kunde nå från stige

eller ställning, så kunde man betjena sig genom att
fastsätta korsten i ett sådant skåft. Tjären skulle
alltid vara så varm att den var tunn lättflytande då
den ströks på, därför tjärströks när de hetaste dagar
man kunde påträffa, men fur och granbrädder som sta-
rkt solken stod på, borde ej tjäras då, utan i skugga an-
-nars hann man ej mer än nått och jämt sätta penseln
till förr än tjäran genast för in i träet, innan man
hann breda ut, pensla ut tjäran, men ekstolpar
och ektimmer passade bra att tjära i solken, och
tjären behöfde inte värmas, utan om det var kallt i
luften. Men skulle den värmas så skedde det van-
ligen med en uppvärmd tegelsten eller annan sten som
lades i tjärpyttsen. Men med rött järn finger man ofta
sig att värma. Man kunde också slå kokande vatten
i tjärpyttsen och hålla det av om en stund, så varm-
de det tjäran, men vattnet förenar sig inte, utan

flyter even på tjäran. Tjära användes av många
bönder, att tillsammans med oskrädes-fett (syrefett)
eller också tran eller såpa, att smörja hjulaxlar, vagn-
axlar, träaxlar, och brukades då en ur en sten ur-
holkad liten tunna med grepe. Denna tunna utan
laggar kallades för tjärkimpelen, smörjkimpelen,
eller "kimpeln", och hängdes på en "konck" (krokig trä-
gren eller trädst) på väggen i vagnporten. Tjära
som smörj- eller conserveringsämne för lädervaror
användes icke och i fråga om skosmörja användes
den heller icke på annat sätt än under sulorna
som derefter bestroddes med sand och fick torka.
Derigenom blevo sulorna motståndskraftigare mot
slitning, ansågs. Dessutom brukades att tjära rep
av lin och hampa och vid båt och skeppsbyggnad, att
driva in tjärdrev i fogarne mellan timret. Man
gjorde tjärfacklor som skulle bäras juldags-ottan

De kallades visserligen för "beg-facklor", men beket, sen det blev färdigt, kunde inte inplätas i linet eller hampan, men tjäran smordes på hampan efterhand som denna virades på fackelstängan. Då facklan skulle begagnas, tändes eld i hamn- eller linbländor-na i övre ändan på facklan och kunde brinna i timtal. Hela tjärtunnor brändes med tjäran i, som "vård-kasar" i forna tider å högt belägna platser. T. ex. på Kulla berg skall städse hava stått en tjärtunna i beredskap, i början av förra århundradet. Tjära användes rätt mycket av de gamle som botemedel eller preservativ mot sjukdomar på både människor och djur. Bönderna måste ju också koka beck ("bek") av tjäran, så mycket som behövdes till skomakarn när han kom och skulle skaffa familjen nytt skotyg till både stora och små. Det begagnades till bekträd och till att fästa svinborsten på densamma

Man eldade så nått, under en järngryta med ben på,
eller en lös trefot, med icke flammande eld, d. v. s.
sakta eld som med tiden torrade ut tjäran mer och
mer, så att slutligen tjäran blev så tjock att den
som jämt satt och rörde i grytan, nu knappast kun-
de vricka träpinnen omkring, och då när det sval-
nade blev det mycket fast och kunde alls inte rinna
utan att åter upphetta det. Det behöfdes inte annat
prov än ta något på spånen och doppa i vatten, ran-
det då inte så var det nog kokt. Vid de stora tjär-
brännerierna i Norrland, var en särskild man anst-
äld som kallades "beck-kokaren", och som endast hade
det till sitt arbete, att koka "bek". Vid skeppelygge
användes icke bek så mycket men tjäran till tjär-
druv. Visserligen såg jag en skallig ung man som
påstod att han haft bekhatta för scow. Han var "flint
skallig", och här fick han aldrig mera på sitt huvud.

Lovliga brukade lägga "bek" på sår, men troligen
blev såren värre, ty bek har en förfärlig dragande egenskap.
Ordet "Bek" har aldrig dubbelt k-ljud, som i beek, utan
uttalas alltid antingen "beg" eller "bek". Leksakar som
kallas beekloppa, eller tjärflugan ej känt i Sydsvenska.
Leder och skrock vid tjärbränning har jag alls intet
hört något om, men suppa brännvin under tiden brän-
ningen varade förekom någon gång. Om våren när
kreaturen släpptes ut, skulle de ha varit en tjärad
sill, som stoppades i halsen på dem och hölls huvu-
det på kreaturet öpp tills sillen blev uppäten. Säger
om fjärtunna och fjärtunna, hörde jag sedan som
liten: Det berättades om en dräng som utklädd i frun-
timmeskläder, drevit jäck med en del flickor, som då
översenskomms att betala honom efter förtjänst, genom
att passa på i samlad trupp, greps drängen, drogs kläde-
na av honom och doppade honom först i en fjärtunna

och sen i en fjärtunna och lät honom springa genom
lynn på teggatan. Händelsen skulle ha inträffat i
Halland. Lägen om en präst som tjärade benen,
men han tjärade dem icke för att visa hur fattig
han var, utan tvärt om, för att dölja sin fattigdom.
Det skulle ha hänt då Borgholms slott var under
byggnad och konung Carl XI reste på sitt vanliga vis,
incognito, endast åtföljd av en stalldräng, genom landet
på bondvagn. Ankommen till Småland, tog han
nattquartier på en prästgård, en lördags-afton, och blev
mycket vänligt emottagen av prästen och hans hustru.
Under natten blev stark iska och stridt regn föll,
så att det slog igenom det eländiga torvtaket på prä-
stgården, så att var kungen flyttade sin säng om natt-
en, hade han svårighet att berga sig för "takdropp",
vilket orsakade att han också utkommen om mor-
gonen var vid mindre godt lynne. Han kan möttes

av den fruntlige prästen, som frågade hur hans gäst
sovit, varpå Lungen svarade: "huru kan man sova i
ett sådant rackarehykle, der man ej kan ligga torr"
varpå prästen ödmjukt försäkrade, att han lämnat
sin gäst bästa rummet, och att i det rum han och hustru
en bebodde, funnas icke annat råd, när dylikt väder in-
träffade, än att han höll ett baka tråg över snor, nedan
hon fick sova, och att hon gjorde detsamma med honom;
Att den eländiga byggnaden icke kunnat ännu repar-
eras, emedan då han tillträdde pastoratet, både kyrkan
och prästgården voro nedruttna och förfallna, och
som Guds hus hade fösesträde, hade det först blivit byggt
samt hans fattiga församling lovat, att när den litet
bermtat sig, skulle den också bygga prästgård, och bad
han sin gäst visa honom den äran och stanna kvar
över middagen och förut höra på en kristlig predikan
så skulle han få se och finna ett herrligt Herrans hus.

och att kyrkoherden vore älskad av sin församling
som en far. Kungen stannade, och emottog bjudningen
och erfor icke allenast att kyrkan var vacker, utan äv-
en att predikanten var snar än vanliga, som man be-
trädde få höra på landet, ävensom att när Guds-tjänsten
var slut, folket omringade sin kyrkoherde och visade de
mest ojämrakta bevis på, att han av dem var älskad och
värderad. Efter en intagen tårslig, men trevlig onid-
dag, reste kungen från det välmenande beskedliga prä-
stfolket särdeles belåten och tog nattqvarter på en an-
nan prästgård. Huruvida den nyss ontalade frejdlige prä-
sten fick reda på att det var kungen han hade i huset,
eller ej, så trodde han nog att det var en fin herreman, och
vågade ej uppträda, i sina usla av hustrun lappade och
stoppade lång-stumpor, knäleyvor begagnades i den tiden.
För att synas ha svarta stumpor, tjärade han benen
(kanske han blandat i sot) för att inte den fine herren skulle

märka något. Men kungen hade likväl sett de besyn-
nerlige stumarna, men sade ingenting derom då.
Nästa prästgård som förut omnämndes, der kungen
tog kvarter var belägen i Tealnar län. När han inkörde
på gårdens dörstades, med sin bondvagn, stodo flera skipa-
ger förspända, tillhöriga socknens herrskaper, och blev
kungen, varken av de församlade eller av prästen själf
synnerligen väl emottagen, utan yttrade denne helt högt,
att det varo beklagligt att prästerna blivit ålagde den så
 kallade gästningen och nödgades emottaga okända per-
soner från landsvägen. Sedan de främmande av-
rest vände sig kungen till prästen och yttrade: "Jag
ser ni bor präktigt och långt öfver vad kungens huse-
synsordning består". vartill prästen svarade: "vad ha
vi att göra med den snälla kungens förordningar? När
jag kom hit var här en eländig koja, som icke anstod
en lärd karl, varföre jag hörde den rika församlingen

att bygga mig ett anständigt hus; varvid hungen in-
föll, med fråga om kyrkans beskaffenhet, då prästen
sade att det var ett gammalt uckel, som i sinom tid,
skulle teliva ombyggt och att han nog skulle veta att
dertill hålla bönderna. Hungen begärde att få se
kyrkan, och prästen eftersände klokkaren med nyck-
larna och affärdade sin gäst, utan vidare uppmär-
ksamhet. På följande morgonen reste hungen i-
från prästgården, utan att giva sig tillkänna. Men
när det led mot den 1:ste Maj, på följande året, erhöll
konsistorium i Växjö (Calmar stift tillhörde då även
Växjö) följande kongl. ordonans: "Lom kyrkoherden i
N.N. visat en särdeles färdighet i att bygga prästgård,
och kyrkoherden i N.N. visat en särdeles färdighet i
att bygga kyrka, så befaller jag att kyrkoherden i
N.N. byter pastorat med kyrkoherden i N.N. Vår så
hungen efter omlytet, en annan gång kom till fattig-

prästen, frågade han vad det var för slags strumpor
han (prästen) hade på då kungen senast var hos honom.
"Jag torde inte visa mina lappade strumpor," svarade den-
ne, och onäste för den skull tjära benen." Det var som-
me präst, (närnst har jag glömt) som sedermera kom att
höra i kapp med kungen, men det är en ej hithörande
historia. Äro fattigt folk kunde man, i min barndom
få höra sådana ord som: "Jag vet ej annat råd, än att
gå naken, oss själva, och tjära ungarna." Jo dessa äro
mycket gamla ordspråk: "Man går som lus på tjärad
sticka." "Man är vidhängsen som en bek-toss. "Tag vara
på det, och lägg bek på, så drar det. Men sjöfolk sade: det
var märkt som ett bek, och tjockt som en gröt. Eller
snotsatsen: "Hon blåste så 13 härringar kunde inte hålla
ett gästaskap i vädret." Sjön var alltid, liksom solen, femmi-
num och havet kallades alltid för "sjön".

Avskrift.

ACC. N:R **M.** 5494.....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Uppteckningen rör Tjärbränning.

På tal om tjära, löper ovillkorligen tanken långt tillbaka i tiden. s.1.

Redan i gamla testamentet omtalas att arken skulle bekas. Som nu beket är endast koncentrerad tjära, så är tydligt att man kände till tjärbränning. Derav ser man även att ordet "bek" i folkspråket uttalades med enkelt "k" och icke som de lärde bestämde, med "ck till beck". Ordet tjära som substantiv, både skrives och uttalas, som värbum skrives och uttalas. Men underförstådt som varb, att det då menas eller utsättes ett "att" framför tjära. Till ex: i gamla Almgvists rättstavningslära, läste vi för 70 år sen: "Kära Kjersti, tjära inte ned din kjortel med tjära". Andra uttryck utöver "tjärbrå, tjärstryka, tjärig, äro: tjärdrev (vid skeppsbygge), tjärbloss, tjärbytta, tjärkvast, tjärborste, tjärhandlare, tjärpapp, tjärbål, tjärkanna och tjärblomster. Andra uttryck än "bränna tjära" och koka tjära ha av ålder ej varit annorlunda. Men det senare uttrycket "att koka tjära" betecknade också egentligen tjärans inkokande till beck. Sådant "bek" begagnades av skomakare och sadelmakare till att göra "begtrå" av. När stark lin- eller hamp-tråd behades väl, så fredade det för röta och det skotyg eller seltyg, som syddes med sådan tråd, var "sju gånger" starkare, än den segelgarns-bomulls-tråd, som sedermera knappt oljad användes och enl. de gamles uttryck

s.2.

"knappt dugde att binda en död lus om benet med". I dessa orter har huvudsakligast endast tjärbränning till husbehov förekommit. Bönderna brände själva den tjära de behövde i äldre tider, men på de senaste 50 åren i anseende till det ringa behov, för var och en bonde så ansågs billigare och "rahändare" (beqvämare) att av kringresande "tjärgubbar" köpa färdig tjära, än att själva besvara sig med tjärbränning. Ibland voro dessa tjärhandlare hemmansägare och hade skog själva, eller också kunde det vara torpare som brände tjära, men oftast var dessa "handlande", som själva köpte tjäran av dem som brände. I Småland är det för övrigt hart när omöjligt att uppleta någon bonde, torpare, eller vad han vara må, som inte har något extra yrke vid sidan om det han egentligen skulle ha titel av. I forna tider fanns en och annan småbonde, backstugusittare eller torpare, som brände tjära i Göteryds, Hallaryds, Markaryds, m.fl. Sunnerbosocknare, som brände tjära i något större skala än vanligt, och dervid även brände träkol till avsalu. De personer, som hade tjärbränning till näringsfång, kallades "tjärbrännare" eller "tjärbokare". Aldrig hörde man någon som brände tjära åt andra, utan alltid för egen del, så till vida att de sålde av den producerade tjäran, om de kunde undvara något. Men med hjälpare brukades ju vid åtminstone själva eldvakten de dygn det kunde ibland vara. I gamla tider fick den som ville taga upp stubbar, ta även på andras för intet, men

s.2.

s.3.

s.4.

men det förråd av tjärved, var och en bonde förfogade över, räckte till i oändliga tider på grund av den obetydliga mängd som förbrukades . Så t.ex. för min egen del tog jag upp stubbar på fyra tunnland, en sådan massa, ja i tusental stubbar efter mest alnstjocka träd, och finnes ändå kvar en betydlig mängd på samma skifte. Jag hade ej tid att någonsin bränna tjära, men hade kunnat för tjärveds skull, brännt tjära varje år. Aldrig har jag sett någon större inrättning för tjärbränning i Sunnerbo socknarne, men varför ej tjärbränning i större skala (än till husbehov) och knappt det förekom, var nog flera diversioner orsaken dertill. Annars på 1890 talet strövade skogshandlarne genom socknarne och köpte större delen av skogarne. Fälten så godt som kalhöggs, och stubbarne med höga rotstammar stodo kvar. Men varför brändes då nästan ingen tjära? Jo, för det första hade bönderna, som sålt sin skog, även åtagit sig att framforsla den till sågverk, järnvägs-station eller flötningsled i någon å eller sjö. Även andra fingo körsior dervid för att hjälpa till med framforslingen. För det andra, så få vi betänka, att i den tiden fortgick "stuta-tidsåldern", då alla, både bönder och icke bönder, voro så införlivade med sin kreaturshandel och sina marknader, att de rent av inte hunno med något annat. Ty förmodligen voro dessa nunämnda hanteringar mera lönande, än att bränna tjära. Men icke desto mindre fanns likväl kringflackande tjärhandlare

s.4.

s.5.

s.6.

s.6.

som hörde över alla bondgårdar och ville prompt sälja tjära. Således måtte de ha fått den på något sätt, antingen själv bränt, eller också köpt den av andra. Den som skulle bränna tjära, måste skaffa tjenligt tjärbränsle (tjär-ve). Dertill användes huvudsakligast furustubbar. Granstubbar anses ej lämna tjära, utan endast kåda och terpentin. Att bryta upp furustubbar var intet latmansgöra, i synnerhet i den gamla goda tiden, då inga sådana verktyg funnos, som senare tiders stubbe-brytare och sprängnings-methoder. Det fick gå med vanliga stenvägter, yxa, hacka och järnspett och spade. Stubbar efter skog som vuxit på sand och grusbackar, blevo skörare om några år, och lättare att bryta opp då, men stubbar i mossarne "förnade" eller rutnade inte opp på tusentals år. I synnerhet furustubbar hålla sig friska i mossarne. När man hade vad man för tillfället behövde av stubbar, till ved (rotändan av furstockar dugde ju naturligtvis också till tjärved), så fläckes veden sönder i små bitar och stickved göres av de rättfläckte stockänderna. En tid läggas sönderdelade veden till torkning och så anskaffas en järngryta, ju större ju bättre, och uppsökes någon flat stenhäll, varpå denna järngryta placeras. Kunde en så tunn stenhäll påträffas att ett borrhål kunde göras midt-igenom stenhällen, så vore det bra, annars finge, om det var en tjock eller "jordfast" sten, göras eller huggas en ränna, midt över flatytan, så att tjäran kunde flyta ut under grytan och

s.7.

ner i något kärl eller bytta som ställts inunder för uppsamling av tjäran. Stenen borde också vara något skålig om möjligt, och grytan som väl fullpackats med tjärveden, vändes opp och ned på stenhällen och tätas väl omkring nedkanten med lera. Sedan eldas utanpå järngrytan och eftersom grytan blir het så pressas tjäran ur veden och rinner ut igenom antingen borhålet midt i stenhällen eller den der till hackade rännen och kommer i kärlet inunder. Den avloppsrännan för tjäran, som går ut från grytan, måste övertäckas med lera, annars fattar tjäran eld och brinner opp så fort den kommer fram. Naturligtvis desto större gryta kunde anskaffas, ju bättre, men i allmänhet hade bönderna ej större än 15 kannor eller mindre. Koppar-kettlar användes aldrig, ty de skulle ej tåla sådant. Men av en gryta t.ex. med 40 liters (15 kannor) rymd, kunde då bli, om tjärveden var bra, en kanna, d.v.s. 2 2/3 liter tjära. Man eldade med en stark fyr utanpå grytan, så länge det ville drypa tjära. Den tjäran som kom först rinnande fram, var mera tunnflytande, då den sista delen blev tjock och grynig. Den förra delen var mera lämplig för tjärning av timmer, redskap m.m. men den senare användes även tillsammans med talg, syrfett, såpa eller tran, att smörja vagns-slipstens- och andra axlar. Namn på olika slags tjärved, var vanligen först tjärstubbe, tjärstock, rolstubbe, så länge de inte vore oppbrutna, eller tjärskog, när träden ännu vore på rot stående.

s.7.

s.8.

s.9.

s.9.

Med tjärstubbar häntyddes på att grov skog avverkats, så stubbarna voro synnerligen fulla med tjära, ty stubbar efter små träd ansågos ej så bra att brännas till tjära, därför att de ej innehöllo sådan tjärfylld ved som de efter de större. För det andra kallades all grov furuskog för "tjärskog", dermed häntydande på att sådan skog kunde vara tjenlig till tjärbränning. Men sedan skogen avverkats och stockarna utsetts för tjärbränning, kallades de, i synnerhet rolstockarna, för "tungstockar", derav att de voro tyngre desto mera tjära de innehöllo emot de andra träden. Små furuträd och små stubbar voro mindre dugliga att bränna tjära av. Stubbar som stått i 15 a 20 år efter av-verkning av skogen, ansågos sämre till tjärved, än 2 a 3 år efter skogsav-verkningen. Men de voro svårare att bryta opp därför att små rötterna ännu ej skörnat så mycket. Det var också en slags fur, eller egenskap på fur, som yttrade sig med att träden upphörde att växa, blevo hårda i ytan, och veden tung som järn. Dessa träd sades "begynt att tjära sig" eller "tjärträ". Stubbar efter stora träd (grov skog) voro de bästa, men små stubbar innehöllo nästan intet tjära. De olika delarna av stubben kallades ju "stubben" (stammen), rothals (stammen), rotgren (rötter). Tiden för stubb-brytning kunde begynnas om efterhösten och för övrigt när som helst om vintern, när icke jorden var hårdt frusen eller för mycken snö, ty det var ju fördelaktigt att få upp stubbarna och

s.10.

s.11.

Avskrift.

ACC. N:R M. 5494

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

s.11.

fläcka dem i sönder om vintern så att veden hunnit torka i vårvin-
den för att kunna brännas tjära efter vårbrukets slut. Man bröt
stubbarna med hjälp av ganska enkla redskap. En spade att begynna
omkring stammens djupare jordlager, men när rötterna icke tillåta
spaden komma fram, så hade man en smallbladig hacka att frigöra
rötterna så rena att de kunde avhuggas med yxan. Denna var icke av
den sorten som den Skånska rotyxan med hacka på ena sidan och yxa
på den andra sidan om skaftet, utan endast yxa, och skulle man akta
eggen, så att rötterna rengjordes så mycket som möjligt för jord,
sand och grus. Sedan man kringgått stubben med att avhugga de störste
och starkaste rötterna, så kunde man försöka med "trävågen", som
var en rund rak, vid rotändan 5 tum tjock stång, som var 5 a 6 alnar
lång, avsmalnande utåt, och vid tjockändan skodd, vanligen med på-
spikad gammal häst-sko, annars bleve stängen "slantig" och gick
snart sönder. Man uppsökte en passande hålighet, "ett tag" under
stubben, samt lade en trästock eller stor rot under vågen, "väiten"
att bräcka över och nu kunna en, två, eller flera personer med sin
kroppstyngd hänga eller trycka på vågen och känna efter om stubben
derav lyftes. Gör han inte det, så får hackas och sökas mer inunder
för att finna fler rötter som avhuggas, tills slutligen man kan med
"väiten" väga upp hela stubben. Björkstänger ansågos för starkare
och bättre än gran, fastän de voro något tyngre. Så långa "väiter"

s.12.

Avskrift.

ACC. Nr M. 5494

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

att man behövde ha rep i övre ändan på stängen förekom sällan. Över

s.12.

7 alnars stång förekom aldrig. Stängen trycktes ned genom att männen lutade sig över med bröstet, men den eller de ytterste (längst i från stubben) kanske kunde fatta i vågen med uppräckt händer att

s.13.

börja med, men efter hand kunde stängen sänka så, att de alla kunde hänga över med bröstet (s.k. springvägt okänt). Den trästock, 2 a 3 alnar lång, sten eller rot, som användes som stödjepunkt för hävstängen, "väiten" kallades "potta", skola, "brottet". Någon extra hjälpstång att genom stående derpå inverka på hävstängen, förekom inte. Olika slag av mekaniska stubb-brytare från gamla tider, har jag varken sett eller hört talas om, annat än dessa enkle anordningar med hävstång, men ofta användes 2 hävstänger, då togs fatt från bägge sidor på stubben om det påfordrades. Själv använde jag 1898 och 99 dels ett par 2 alnar höga hjul med järn-nav, vari sattes en stenvagns-axel, som har hål eller hiller att ta växelvis med järnstänger och kringvrida den. Omkring en av stubbens rötter fastsattes en stark ketting, som även har fäste i axeln, och med samma denna vrides medels järnstängerna, så drar kettingen i roten och lyfter denna. Man måste lägga plankor under hjulen, i fall marken var mjuk, annas sjönk hjulen i jorden genom kraften. Dels använde jag den s.k. Polhemska domkraften, som består av två plankor med i Zigzag ställda hål (genom bägge) för järn-naglar, som flyttas allt

s.14.

högre, med tryckning av en järn-hävstång i vilken länken, kettingen s.14.
är fast om roten, som dervid lyftes. Men även under denna "domkraft"
måste plankor läggas, att inte maskinen trycktes i jorden om den
var lös. När man ansåg sig ha stubbar nog, så klyfdes de i sönder,
om det var kallt eller ej, men en tung yxa, en tung klubba och
starka tråkilar av bok, ek eller björk, samt även ett par järn-vig-
gar, så måste de isönder i "grov-fläck", och då föllo de rena för
det mesta jorden och gruset som vidhängde då de voro hela. Derigenom
blevo de lättare att köra fram, der de sedermera fläcktes i ännu
mindre stycke eller bitar, som skulle läggas att torka. Det berättas
att innan och vid medio av förra århundradet var skogen så litet i s.15.
värde i Småland att man skar ner, eller högg ner träden, både små
och stora furor för att bränna tråkol i milor, dels och för att
bränna tjära. Men denna brändes dock mest av stubbar. Wem som ville
fick gerna bryta upp stubbar på annans mark. Det var brukligt att
efter skogens nedhuggning först sätta eld på området, derefter så
råg eller sätta potatis i askan, men sen fick det ligga öde, och
då stodo stubbarna kvar och rutnade inte opp på 10 tals år, men
något svedda i ytan av den hastigt övergångna bränningen före såd-
den. Om någon spekulerade på att bränna tjära av stubbarna, så skaf-
fade han sig en kompanjon eller medhjälpare, ty de borde minst vara
2 man vid stubb-brytningen. Men var stubbarna efter mycket grov

Avskrift.

ACC. N:R M. 5494

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

skog, så kunde bliva nödvändigt att, när stubbarne medelst grävning och huggning lösgjorts, att dessa 2 man måste några dagar få ytterligare en eller 2 man att hjälpa till med att hänga på "väjten" eller ta i med 2 väjter, ty stora furustubbar äro djupgående med sina rötter. Detta arbete måste passas på att göras den tid, då inte käle var i jorden. De upptagna stubbarna endast lades å sido så länge, tills antingen alla de stubbar som man bestämt sig för, voro tagna eller frost, snö, eller annat väderleksförhinder inträffade, då man ju möjligen kunde bli i tillfälle att klyva sönder dem. Verktygen vid sönderdelningen ha förut nämts, men järnviggarne borde vara 2 tum (5cm) tjocka, och 9 tum (22 cm) långa och 5 cm breda. Fläckningarne daskades rena för grus och jord, samt lavades opp i famnveds-bunkar på fältet. Sedermera samlades de ihop och lassades på fordon samt kördes fram i närheten av, der man ville anlägga, eller der det förut är en begagnad tjär-mile-plats som man ämnar betjena sig av. När sålunda alla stubbarne fläckts och tillika med rötterna forslats fram till mile-platsen, så blir det till att hugga tjärveden i så små korta bitar, tunna och högst 10 å 12 cm, 4 a 5 tum i längd. Antingen man ville såga korta bitar ur fläckningarne först, och med yxa sönderhugga dessa eller sönderdela dessa bitar i tunna flisor efteråt, eller också direkt flishugga i s.k. "tvetar" hela fläckningarna derav. Således skulle all tjärveden

s.16.

s.17.

så smått sönderdelas innan den kunde godkännas till tjärbränning.

s.17.

Sedan nu all veden var behörigen sönderhuggen, så skulle den bredas ut till torkning på bart land, d.v.s. icke der, som var ljung eller skuggrikt. Veden utlades i smala ränder som man endast med foten kunde träda emellan. Detta kallades att "törva" eller "tarva" veden.

Man visste någorlunda hur mycket ved som behövdes att fylla gropen

s.18.

der förut tjära brännts, samt även hur mycket träkol der bleve, när gropen, tjärmilen var full-lagd. Om man hade tjärmile-gropen 50 alnar i längd, en aln djup och en och en halv aln bred oppe i, och en halv alns bredd i bottnen, så lavades branslet, tjärveden i spets opp om jorden till ungefär rätvinkel och ansågs åtgå ett hundra tunnor tvetar (brännved) och så blev der vanligen åtta tunnor tjära, med 40 kannor i varje. Således åtginge $12\frac{1}{2}$ tunnor tvetar, eller i det närmaste 3 kub mtr löst mått i medeltal till varje tunna tjära. När nu veden var i ordning och torkad, så gjordes milan, "tjärdalen" gropen till reds, i fall det skulle grävas en alldeles ny, eller den förut begagnade skulle användas. Skulle ny milegrop göras, så brukades anlägga den på en sluttande backe, der det bleve lagom fall för tjärans avrinnande, och helst om vatten fanns i närheten, men ej heller långt avlägse från husen, ty man måste från och till passera innan allt blev i ordning, vartill även övriga familjmedlemmar fingo

s.19.

s.19.

bidraga. Hela bottnen i milan bekläddes med ett 4 a 5 tum tjockt lager av lera, som vid bränningen blev förhårdnat till en fast botten, som för samma ändamål kunde användas flera år å rad, och skulle den vara söndrig, så måste den lagas före inläggningen av tjarved till nybränning. Att märka att tjarbrännare, om de hade så stor mila som omnämnes, ej kunde hinna med att bränna mer än en gång om året, ty för det mesta skulle den som skaffat ihop tjarved och brännt, även om sommaren köra ut i bondgårdarna i Skåne och sälja tjäran. Beklädnad i gropens botten med granbark eller näver förekom icke, ty de ämnen brändes opp och tjäran rann igenom. Skorpan som hårdnade i bottnen kallades "sölen" eller "sölskorpan". Vid gropens nedre ända var en fördjupning, der en spann placerades och ett utskjutande trärör eller skålig sten med ränna uthuggen och som övertäckts, ledde flytningen av tjäran ner i spannen, som när den bleve full tömdes i en av tjärtunnorna. Under tiden, antingen en plugg sattes i röret, eller byttes om spann, så fort man tog bort den som stod under rännan. Att inlägga tjarved i gropen kallas att "inlava" eller "hopalava" milan. Brännmästaren eller "brännaren" inlavade veden från den övre ändan i "tjärgropen", milgropen, tjärdalen", och kunde sätta veden på sned i spetsig vinkel emot bottnen i fall tjarveden var av alnslånga stycken, men var veden av stubbar och

s.19.

s.20.

huggen i "tvetar", som förut nämts i liknande småbitar, så kunde ifyllas hur som helst, bara de packades och lavades rätt tillsammans. Tvetar eller "tvaida" kallades de spånor som uppkomma, när man med en yxa avhögg ett på rot stående träd tvärt av. Man måste då hugga ett snett nedåt riktat hugg som skar en spån och derpå ett hugg på tvären riktat, som avskar den spånen som kallades "tveten",

s.20.

"tvaidden", som då vanligen sprang eller kastades ut, med sådan fart, liksom stänkte omkring varför ett brukat allmogespråk liknelsevis, om man ville åtvärna någon som kom för nära en huggare, eller för någon som höll tal: "akta dig för "tvaida", d.v.s. akta dig för hans munvighet. Ett faktum är också att de gamle fäderna hellre begagnade yxan än sågen att fälla träd och sönderdela stubbar med. Weden lavedes opp ovan jord, ungefär så högt som groppen var djup och gjordes övre kanten som ryggig liksom på takryggningen på ett hus. Sedermera täcktes över hela vedsträngen med graneris, mossor och jordtorvor, så ingen öppning finge finnas för luft eller elden att tränga ut. För att inlägga veden och täcka hela milan, brukades tillkalla en van "brännmästare", som hade en blåsbälg med sig, och blev kvar de nätter och dagar, så länge tills milan utbrännts. Annars finge man låna bälg av någon smed eller annan, men påstods att detta var mycket svårt, ty man riskerade att få brännt hål på bälgen. Bälgen

s.21.

s.22.

Avskrift.

ACC. N:R M. 5494

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

s.22.

finge jämnt vara i rörelse, sedan det påtänts i övre ändan av milgropen och måste bälgen förflyttas nedåt efter som elden tarde och jorden täckningen sjönk ned över kolen. War det en stor balg, så kunde man göra en ställning att med en hävstång hålla den i gång, liksom i en smedja. Men den kunde dragas med händerna endast om den vore av mindre dimensioner. Man måste skiftas till, natt och dag, att hålla bälgen i gång, samt vakla så att inte elden bröt

s.23.

igenom täckningen. Wanliga tiden med en sådan mila, som vore femtio alnar lång, som förut nämts i storlek, tog två nätter och två dagar. Någon gång kortare tid. Andra slag av fläckt-apparater användes ej till så stora milor. Små handfläktar användes till tjärbränning i gryta. Man drev ej elden så häftigt till en början strax efter påtändningen, ty man ville först göra sig förvissad om att elden finge bra fatt i frå ovan och ända ner till bottnen i milan, gropen. Efter-som elden gick framåt och genombränt och kolat veden, så föll milan ihop och jordtäckningen sjönk ned och då måste passas på att skyndsamt täta uppkommande öppning och bälgen flyttas längre fram. Det som var sjunkit ihop, packades jorden väl till, ty nu var granriset och mossan oppbrända, allt efter som elden gått fram. När så hela milan hörts över och elden gått fram från den ena ändan till den andra och med detsamma sjunkit ihop något, så skulle den tilltram-

tilltrampas "klubbas", och ligga i fyra dagar och "släcka". Men derefter barades jord-täckningen av och sköfflades till ena sidan och träkolet till den andra sidan om gropen och breddes ut i tunnare lager att svalna. Träkolet, det skulle ju ovillkorligen vara säkert eldsläckt, innan det fingo lässas i "ryssen". Kol-ryssen var en stor grov vagnkorg, flätad av ene eller grane-grenar, liksom potatis-korg-flätningen, men botten av bräder eller plank. En sådan fem alnar i längd i botten, en aln bred i botten, två alnar hög och två alnar bred i överkanten, rymde aderton tunnor träkol. Lasset mätades den förste gången man kom fram till bruket, men sen var det endast att kullstjälpa "ryssen" opp och ned i avstjälpningskajen vid framkomsten med övriga lassen, naturligtvis under mottagningskontroll av en tjänsteman, som kallades för "kol-räknarn" eller "räknaren". Träkolet såldes även till smeder och till masugnar, der det smältes ut järn av s.k. "myrmalm", som togs upp ur sjöar. (En sådan masugn har varit i Hyltåkra i Hamneda socken, fördom). En sådan bränning med dimensioner som förut sagts, lämnade vanligen åtta tunnor tjära a 40 kannor. Dett var då efter stubbaved av bästa beskaffenhet, men man kunde även få sämre stubbar eller milan brände ej så bra, om veden t.ex. var otillräckligt torkad, då bleve det något mindre. Men om tjära brändes av endast stockved

s.23.

s.24.

s.25.

av fur bleve blott obetydligt med tjära och ansågs derföre icke löna sig, fastän veden vore lättspräcktare och kunde tagas i längre bitar. Tjärbrännaren skaffade sig tjärtunnor genom att köpa tomma silltunnor och förse dem med starka trågjordar, om så behövdes.

Sprundhål gjordes på sidan och tapphål på ene botten, men om man skulle sälja "i minut", d.v.s. i små partier, i bondgårdarna, hade

s.25.

handlanden ibland endast en botten i tjärtunnan och öste upp tjäran med ett långskaftat stop-mått. Här, i dessa trakter, gjordes intet avseende för milans anläggning vid flottnings-å eller annan transport-beqvämlighet med tjärtunnorna, ty detta var ju endast en rätt liten affärgren och åtta tunnor tjära att köra ut och säljas om sommaren och eftersommaren, var bara för tjärgubbarna ett angenämt tidsfördriv. Men priset på tjäran stod inte mycket högt för sjuttio år sen. Åtta skilling kannan, men som dock småningom gick upp till tolv skilling kannan. Då räknades i daler (8 skilling - 17 öre - en daler). Träkolen kostade också en daler och slutligen på 1860 talet steg till $1\frac{1}{2}$ daler pr tunna. En sådan bränning om året tio kr (riksdaler) tunnan och åtta tunnor - åttio riksdaler och sjuttifem tunnor kol a $1\frac{1}{2}$ daler = 18,75, således 98,75 riksdaler i brutto. Om ej mer än "brännarn" och bälgen behövde betalas med två riksdaler och tunnorna med en och en halv daler stycket, så återstår

s.26.

s.27.

94,75 riksdaler, i sanning ej lätt förtjent. Derföre efter nuvarande arbetslöner, som nu tjäran kostar 2,50 kannan, blevo 100,00 kronor tunnan = 800 kronor brutto för en sådan bränning, men avbränningarna skulle mycket överstiga inkomsterna och dessutom vilja ej folk betala så högt pris för tjäran, ävenledes till följd av en massa surrogat och träconserverings-medel. Här i Sunnerbo härad gjordes aldrig andra drevgropar än en ränna (grop) i en backsluttni-
ning, så vida inte det endast var i så liten skala att en gryta på en stenhäll kunde tjänstgöra. Men då blev ju endast en eller annan kanna tjära till husbehov. Tjärbränning i tjärdalan eller runda gropar förekom icke i dessa trakter. Men med en järngryta på en något skålig sten, gick så till, att man utvalde en sten, som var ett par alnar tvärs över och flat, helst skålig (concav). Derpå ut-
hackades en ränna i stenen, så att ett avlopp för tjäran bildades. Grytan lades midt på stenen, upp och nedvänd, men fullpackad av små huggen tjärved av furustubbe. Man ser till att det blir fullt och muras med lera omkring grytans nedre kanter, så der blir fullkomligt tätt emot stenen, så när som rännan der tjäran ska rinna ut, der bygges över med en tunn sten och lera, så att tjäran kan flyta derunder ett stycke ut ifrån elden, annars skulle genast tjäran brinna opp, så fort den kommo fram. När grytan var lagd och

s.28.

s.29.

s.30.

"omklent" och "rännilen" i ordningstält, så lades eldningsmaterial av vad slag man ansåg kraftigast och hade till hands såsom torv, bränsle av bok, ek eller björk, allt i korta längder på underlag av "sticke-kölne", "torr kölne". Eld tändes på ett par tre ställen och måste lagas med så att elden brann rundt om grytan så mycket som möjligt för jämnheten. Man akte sig att inte grytan rubbas under tiden der eldas, ty luft komme då in vid nedkanten, så att tjärveden brände opp. Eldningen måste pågå i fem a sex timmar, om det är en fyrtiliters (-- 15 kanna) gryta, delvis beroende på vedens, torvens styrka och "brännmästarns" skötsel dermed. När icke mera tjäran fortfar att droppa ner i spannen eller "bemfrelen", som står under rännan och röken inifrån icke tränger ut mycket, så antages bränningen slutförd. Den tjärved, som är kolad under gryta, ansågs för ett förträffligt smideskol och så vida alldeles nödvändigt för liesmeder och till stålverktygs hårdande. Man kunde också råka få fatt i en vidlyftig flat och tunn sten att använda till gryte-tjärbränning och då kunde borras ett hål midt igenom för tjärans avrinnande. Då måste stenen, bottenstenen, läggas på så högt underlag att plats bleve för en bytta eller annat kârl att stå under borrhålet, der tjäran då rann ned. Jag har icke hört något om att man brände tjära i lerkârl i stället för grytor. Ej heller om någon

method att bränna tjära i ugn. Tjärmila ovanjords omnämdes aldrig, s.30.

men deremot gjordes kolmilar till utseende och konstruktion liksom en tjärmila, men naturligtvis utan avrinnings-utlopp för tjära. Det berättas att det händt vid tjärbränning å "drevgrop" eller tjärgrop att det blev explosion någon gång, och då kastades betäckningen av gropen och luften kom till så att det hastigt brände opp alltsammans. Det troddes bero på, om tjärveden varit fuktig, eller tillräcklig vaksamhet ej förekommit, så att lufthål uppkommit och elden fått kraft. Efter en sådan eldsvåda lönade det sig inte mer att bränna resterna, om det bleve några, den gången men sades det vara högst sällan att explosion inträffade för väl inövade brännare.

Explosion kallas, att det "possade" i tjärgropen. När drevgropen var färdig och beklädd inne i med lera så att en vinkel bleve i bottnen till tjärloppet och deran något torkat i vårvinden, så anmodades "brännmästaren" komma och lägga in veden. Den skulle väl packas och resa opp om drevgropen liksom en potatis- eller rotfrukt-frukts-stuka. Alla husets medlemmar hjälpte till att med bårar och korgar skaffa fram den torkade veden till "brännmästaren", som lavade. Granriset var hugget och framkört. En man (brännmästaren) lade det på veden och andra skaffade mossor och jordtorvar som väl täckte granriset, och ytterligare lades lös jord eller kolstybb

Avskrift.

ACC. N:R M. 5494

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

emella torvorna och slätades till med spaden. Weden lämnades bar vid övre ändan av gropen på ett litet hål för tändningen. Warför tändningen måste ske vid övre ändan på drevgropen, var just det, att om man påtände vid nedre änden på drevgropen, så vore visserligen lätt att åstadkomma drag, och ingen bälg hade behövts, men då skulle tjäran rinna genom glöden och då brinna opp både den och kolen. Brännmästaren satte opp sin bälg och påtände milan, med "fällestickor" (stickor tagna från i mossar upptagna trädstammar) om kvällen, helst i lugnt väder. Stark blåst kunde t.o.m. förhindra tändningen, liksom stort regn i flera dagar. Två man måste derefter oavlåtligen vakta på elden i två nätter och två dagar och tredje man måste passa på att byta om spann vid tjärflytningen samt tömma tjäran på eller i tunnorna. Man måste skiftas till att gå in och äta, och ofta bars ut mat och förtäring, i synnerhet om milan vore långt från gården. Efter tändningen gav sig brännmästaren god tid till en början och huvudsaken är, att elden får bra fatt igenom vedlagret ifrån bottnen och opp i toppen, innan den drives med blästern framåt. Derefter fräter elden sig framåt, mer och mer och efter som den går fram och förkolnar bränslet, så synes det hur stukans täckning sjunker ihop. Man trampar då och stöter med kölor och packar ihop jordtäckningen, samt flyttar fram bälgen eller

s.31.

s.32.

s.33.

eller blästern till i närheten av, der det icke sjukit. Der öppnas så mycket att bälgens järnrör kan införas och gives akt på om det brinner ned i botten och inte endast i överkanten. Rök tränger med våld ut emellan jordtäckningen och måste man ibland göra små hål, för att liva upp draget något. Den, som passar tjärans utflytning, får inte heller vara länge borta, men annars behövs ingen tapp, utan endast ombyta kärl, under rännan och der kan till och med vara grävd plats, så att tjäran kan rinna i tunnan genast. Men övertäckt måste utloppet vara ett par alnar ifrån gropens och vedens slut, för inte tjäran skulle fatta eld. När man således fortsatt att flytta bälgen och elden nått fram till nedersta ändan, på drevgropen, så tilltrampas och tätas alla hål och togs inte täckningen av, förrän om fyra dagar därefter. Brännmästaren har nu fullgjort och tar eller får kört sin bälg med sig, antingen till annan bränning ock hem. Efter de fyra dagar som milan legat och svalnat, togs försigtigt täckningen av på ett stycke i sender och med vatten tillreds i fall elden ville flamma upp. Man bredde nu ut kolen vid ena sidan om gropen och jordtäckningen vid den andra. Man kunde och låta en del kol ligga kvar i gropen, bara den var släckt. Der blev visserligen någon skilnad på den först framrinnande tjäran, som var liksom vattensvällig och tunnflytande, emot den som kom fram senare

s.33.

s.34.

s.34.

s.35.

s.36.

och var mera tjock-flytande, men den slogs alltid ihop i en och samma tunna, så dervid gjordes intet avseende. Fig. 4. 5. 6. 7. 10. icke förekommit i mannaminne. Den gubben eller mannen, som nu hade åtta tunnor tjära färdiga, tog så vid passande tillfälle ett par tunnor på en lätt arbetsvagn för en häst och körde ned till slättbygdens befolkning för att sälja sin tjära och alltid hade de tjärhandlarna den bästa tjära som fanns (enl. deras egen utsago). De bästa avnämarna voro nog fiskarbefolkningen och handlande i byarne. Tjärtunnorna voro som nämts gamla silltunnor, som omsadts med star-ka trä-gjordar av ene, eller granegrenar. Vid försäljning av tjära i bondgårdarna, hade man antingen tunnan liggande med en träplugg i den ene botten som lades bakåt på vagnen, så att kärl kunde placeras under pluggtappens stående på jorden, eller också togs den ene botten ur tunnan, sedan denna stälts på ända på den andre botten, och då östes tjäran upp medelst ett med långt skaft försedt stop eller hälvstopmått. Om tunnorna varit otäta före användning, så kunde de läggas i blöt, eller också tätas med lerslamma, eller sand och mjöl i "laggarne". Många tjärhandlare försökte nog att förfalska tjäran med att slå vatten i tunnan, men det kom genast ovanpå, ty tjäran är tyngre, men passa han på, när han tog opp måttet, så kunde det nog lyckas att få en del vatten med i köpet. Andra brukade sälja sin tjära efter vigt, och då rörde de med sin

rörestake i tjäran, der de hade den hop sand på botten, under upp- s.36.

gift att den tyngsta och bästa tjäran var underst, varför man skulle få den bästa om man toge till botten. Naturligtvis vägde den mest med bränsand i. Men de som köpte "slumpen", d.v.s. både tunnan och återstoden av tjäran, kommo underfund med knepen. Tjärhandlarne kallades antingen "skovbo-gubbar", tjärgubbar eller "göinga-gubbar".

Ända tills för 50 a 60 år sen begagnades tjära till conservering s.37.

av träföremål, mot röta dels, och dels i stället för målning, även uppblandad med rödfärg till stolpvirke, tak och gavlar. Sådan tjär-målning kunde hålla sig vacker i 4 a 5 år, och på nordsidan av husen i tiotals år, innan ny tjärning behövdes. Det kallades att ge husen en ny "tjärning". I fiskelägen gick om somrarne en gammal gubbe från hus till hus och tjärade deras husvirke, båtar, fiske-cobbar m.m. Det var "tjärmannen". Men bönderna i var sin gård kunde ju själva utföra detta arbete. Den tjärbränning som förekommit här och i norra Skåne vid gränsen emot Småland och i Småland, har nog varit endast i s.k. mindre skala, men oppe i norra Sverige ha de troligen haft annat sätt för transport, leverans, kontroll, tunn-binderi och andra benämningar på alla enskildheter och der till-verkningen icke kan jämföras med våra sydsvenska förhållanden . Så t.ex. vet ingen att omtala, huruvida tjärtunnor gjordes å nye i s.38.

dessas trakter, men det är likväl troligt, ty laggkärls-snickare, s.k. "böckare" har ju alltid funnits. De kärl som brukades vid tjärstrykning, kallades tjärpytts, tjärspann, och voro av trä med en "greve" (grepe) av trä eller järn, starkt fäst i pyttsen, ty den skulle ju tåla att hänga på en steg, om det skulle tjäras högt uppe från marken. De borstar eller penslar, varmed tjäran påsmetades, kallades "tjärkåsten" (kvasten). en stor eller liten pensel allt efter behov, av tagel eller svinaborst. Sådana borstar gjorde bönderna själva, men en del luffare gingo omkring och sålde sådana, som de tiggat ihop borst och gjort. En tjärborste kunde förlängas, medelst att borra i ett 5 a 6 alnar långt skaft och sticka penseln, tjärborsten tvärs igenom. Om man skulle tjära en husgavel eller annat som man inte kunde nå från steg eller ställning, så kunde man betjena sig genom att fastsätta borsten i ett sådant skaft. Tjäran skulle alltid vara så varm att den var tunn lättflytande, då den ströks på, derför tjärströks när de hetaste dagar man kunde påträffa, men fur och granbräder som starkt solsken stod på, borde ej tjäras då, utan i skugga annars hann man ej mer än nått och jämnt sätta penseln till förr än tjäran genast för in i träet, innan man hann breda ut, pensla ut tjäran, men ekestolpar och ektimmer passade bra att tjära i solsken, och tjäran behövde inte värmas, utan om det vore kallt i luften. Men skulle den värmas, så

s.39.

skedde det vanligen med en uppvärmd tegelsten eller annan sten som lades i tjärpyttsen. Men med rött järn finge man akta sig att varma. Man kunde också slå kokande vatten i tjärpyttsen och hålla det av om en stund, så värmdes det tjäran, men vattnet förenar sig inte, utan flyter ovanpå tjäran. Tjära användes av många bönder, att tillsammans med avskrädes-fett "syrefett" eller ock tran eller såpa, att smörja hjulaxlar, vagnsaxlar, träaxlar, och brukades då en ur en stam urholkad liten tunna med grepe. Denna tunna utan laggar kallades för tjärbimpelen, smörjbimpelen, eller "bempeln" och hängdes på en "knek" (krokig trägren eller trädrot) på väggen i vagnsporten. Tjära som smörj- eller conserveringsämne för lädervaror användes icke och i fråga om skosmörja användes den heller icke på annat sätt än under sulorna, som derefter beströddes med sand och fick torka. Derigenom blevo sulorna motståndskraftigare mot slitning ansågs. Dessutom brukades att tjära rep av lin och hampa och vid båt och skeppsbyggeri, att driva in tjärdrev i fogarne mellan timret. Man gjorde tjärfacklor som skulle bäras Juldags-ottan. De kallades visserligen för "beg-facklor", men beket, sen det blev färdigt, kunde inte inflätas i linet eller hampan, men tjäran smordes på hampan efterhand som denna virades på fackelstängan. Då facklan skulle begagnas, tändes eld i hamp- eller linblånorna i

s.40.

s.41.

i övre ändan på facklan och kunde brinna i timtal. Hela tjärtunnor brändes med tjäran i som "vård-kasar" i forna tider, å högt belägna platser. T.ex: på Kullaberg skall städse hava stått en tjärtunna i beredskap i början av förra århundradet. Tjära användes rätt mycket av de gamla som botemedel eller preservativ mot sjukdomar på både människor och djur. Bönderna måste ju också koka beck

"(bek)" av tjäran, så mycket som behövdes till skomakarn när han kom och skulle skaffa familjen nytt skotygn till både stora och små. Det begagnades till bektråd och till att fästa svinborsten på densamma. Man eldade så nått under en järngryta med ben på, eller en lös tre fot, med icke flammande eld, d.v.s. sakta eld som med tiden torkade ut tjäran mer och mer, så att slutligen tjäran blev så tjock att den som jämnt satt och rörde i grytan, nu knappast kunde vricka träpinnen omkring och då när det svalnade blev det mycket fast och kunde alls inte rinna utan att åter upphetta det. Det behövdes inte annat prov än ta något på spånen och doppa i vatten, rann det då inte, så var det nog kokt. Vid de store tjärbrännerierna i Norrland, var en särskild man anställd som kallades "beck-kokaren" och som endast hade det till sitt arbete att koka "bek". Vid skeppsbygge användes icke beket så mycket, men tjäran till tjärdrev. Wisseligen såg jag en skallig ung man som

påstod att han haft bekhålla för scorv. Han va r "flintskallig" och
hår fick han aldrig mera på sitt huvud. Sömliga brukade lägga "bek"
på sår, men troligen blevo såren värre, ty bek har en förfärlig
dragande egenskap. Ordet "Bek" har aldrig dubbelt k-ljud, som i
beck, utan uttalas alltid antingen "beg" eller "bek". Leksaker som
kallas beckloppa eller tjärflugan ej känt i Sydsverige. Seder och
skrock vid tjärbränning har jag alls intet hört något om, men sup
brännvin under tiden bränningen varade förekom någon gång. Om våren
när kreaturen släpptes ut, skulle de ha vars en tjärad sill, som
stoppades i halsen på dem och hölls huvudet på kreaturen opp tills
sillen blev uppäten. Sagor om tjärtunna och tjärtunna hörde jag
redan som liten. Det berättades om en dräng, som utklädd i frun-
timmerskläder drivit jäck med en del flickor, som då överenskommo
att betala honom efter förtjenst, genom att påssa på i samlad
trupp, grepo drängen, drogo kläderna av honom och doppade honom i
en tjärtunna och sen inen fjärtunna och lät honom springa genom byn
på bygatan. Händelsen skulle ha inträffat i Halland. Sägen om en
präst som tjärade benen, men han tjärade dem icke för att visa hur
fattig han var, utan tvärt om, för att dölja sin fattigdom. Det
skulle ha hänt då. Borgholms slott var under byggnad och konung Carl
XI reste på sitt vanliga vis, incognito, endast åtföljd av en stall-

s.42.

s.43.

s.44.

dräng genom landet på bondvagn. Ankommen till Småland, tog han natt-
qvarter på en prestgård en lördags-afton och blev mycket vänligt
emottagen av presten och hans gumma. Under natten blev stark åska
och stridt regn föll, så att de slog igenom det eländiga torvtaket
på prästgården, så att var kungen flyttade sin säng om natten, hade
han svårighet att berga sig för "takdropp". vilket orsakade att han
också utkommen om morgonen var vid mindre godt lynne. Men han möttes
av den fryntlige prästen, som frågade hur hans gäst sovit, varpå
kungen svarade: "huru kan man sova i ett sådant rackarehyble, der
man ej kan ligga torr", varpå prästen odmjukt försäkrade, att han
lämnat sin gäst både rummet, och att i det rum han och hustrun
bebodde, funnes icke annat råd, när dylikt väder inträffade, än
att han höll ett bake-tråg över mor, medan hon fick sova, och att
hon gjorde detsamma med honom. Att den eländiga byggnaden icke kun-
nat ännu repareras, emedan då han tillträdde pastoratet, både kyr-
kan och prästgården voro nedruttna och förfallna, och som Guds hus
hade företråde, hade det först blivit byggt, samt hans fattiga för-
samling lovat, att när den litet hemtat sig, skulle den också bygga
prästgård, och bad han sin gäst visa honom den äran och stanna
qvar över middagen och förut höra på en kristlig predikan, så skulle
han få se och finna ett herrligt Herrans hus, och att kyrkoherden

s.44.

s.45.

s.46.

vore älskad av sin församling som en far. Kungen stannade och emot-
tog bjudningen och erfor icke allenast att kyrkan var vacker, utan
även att predikan var mer än vanliga, som man brukade få höra på
landet, även som att när Guds-tjänsten var slut, folket omringade
sin kyrkoherde och visade de mest ojävaktiga bevis på, att han av
dem var älskad och värderad. Efter en intagen tarvlig, men trevlig
middag, reste kungen från det välmenande beskedliga prästfolket,
särdeles belåten och tog nattqvarter på en annan prästgård. Huru-
vida den nyss omtalade fryntlige prästen fick reda på att det var
kungen han hade i huset eller ej, så trodde han nog att det var en
fin herreman, och vågade ej uppträda i sina usle av hustrun lappade
och stoppade lång-strumpor, knäbyxor begagnades i den tiden. För
att synas ha svarta strumpor, tjärade han benen (kanske han blandat
i sot), för att inte den fine herren skulle märka något. Men kungen
hade likväl sett de besynnerlige strumporna, men sade ingenting
derom då. Nästa prästgård som förut omnämdes, der kungen tog qvar-
ter, var belägen i Kalmar.län. När han inkörde på gården derstädes
med sin bondvagn, stodo flera ekipager förspända, tillhöriga sock-
nens herrskaper, och blev kungen varken av de församlade eller av
prästen själv synnerligen väl emottagen, utan yttrade denne helt
högt, att det vore beklagligt att prästerna blivit ålagde den så

s.46.

s.47.

s.47.

kallade gästningen och nödgades emottaga obekanta personer från landsvägen. Sedan de främmande avrest, vände sig kungen till prästen och yttrade: "Jag ser ni bor präktigt och långt över vad kungens husesynordning består", vartill prästen svarade: "vad ha vi att göra med den snåle kungens förordningar?. När jag kom hit var här en eländig koja, som icke anstod en lärd kar, varföre jag körde den rika församlingen att bygga mig ett anständigt hus; varvid kungen inföll med fråga om kyrkans beskaffenhet. Då prästen sade, att det var ett gammalt ruckel, som i sinom tid skulle bli ombyggt och att han nog skulle veta att dertill hålla bönderna. Kungen begärde att få se kyrkan och prästen eftersände klockaren med nycklarna och affärdade sin gäst, utan vidare uppmärksamhet. På följande morgon reste kungen ifrån prästgården utan att giva sig tillkänna. Men när det led mot den 1:ste maj påföljande året, erhöll konsistorium i Wäxjö (calmar stift tillhörde då även Wäxjö) följande kongl. ordonans: "Som kyrkoherden i N.N. visat en särdeles färdighet i att bygga prästgård, och kyrkoherden i N.N. visat en särdeles färdighet i att bygga kyrka, så befaller jag att kyrkoherden i N.N. byter pastorat med kyrkoherden i N.N. När så kungen efter ombytet en annan gång kom till fattigprästen, frågade han vad det var för slags strumpor han (prästen) hade på, då kungen senast var hos honom. "Jag tordes inte visa mina lappade strumpor", svarade denna, och

s.48.

s.49.

Avskrift.

ACC. N:R M. 5494

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

s.49.

måste för en skull tjära benen". Det var samme präst, (namnet har jag glömt) som sedermera kom att köra i kapp med kungen, men det är en ej hithörande historia. Av fattigt folk kunde man, i min barndom få höra sådana ord som: "Jag vet ej annat råd, än att gå neken, oss själva och tjära ungarna". Jo, dessa äro mycket gamla ordspråk: "Han går som lus på tjärad sticka. Han är vidhängsen som en bek-toss. "Ta g vara på det och lägg bek på, så drar det. Men sjöfolk sade:" det var mörkt som ett beck, och tjock som en gröt. Eller motsatsen: "Hon blåste, så 13 kärringar kunde inte hålla ett qvastaskaft i vädret". Sjön var alltid, liksom solen femininum och havet kallades alltid för "sjön".